

Ábránd-e a magyar nemzeti eszme?

Írta: GYULAY LAJOS.

Bármily csalóka fényt vessen szemünkbe legszebb történeti hagyományunknak, az idealizmusnak egy-egy elkészett sugara, bármennyire lelkesedjünk eszményeinkért s bármily rajongással legyünk eltelve nemzetünk dicső múltja iránt: lehetetlen, hogy észre ne vegyük eszményeink elhalványulását, jelenünk elszakadását a múlttól, s ezt látva – minél igazabb odaadással ragaszkodjunk nemzet-voltunkhoz, annál inkább – kell, hogy fájó érzés fogjon el, ha jövőnkre gondolunk. A skepsis amúgy is multunk örökéből való. Hisz amikor nemzeti létünk multunk folyamán nem egyszer a végenyészet szélére jutva, már-már csak eszmény alakjában élt a magyarság lelkében: a fel-felcsillámló remény helyét elfoglaló kétség volt sorsunk leghűbb kísérője.

De irányítsuk tekintetünket jelen viszonyainkra.

Dynastiánk és nemzetünk teljes érzelmi közössége elé folyvást gátat vetnek az együtt birtokolt másik állam népeinek külön érdekei és törekvései. Emellett nemzetünk egészét sem vezérlik egyazon eszmények és célok. Lakosságunk fele részben idegen nemzetiségű s ezek szívósan ragaszkodnak a maguk külön hagyományaihoz, melyekből sarjadzó vágyakozásaikban a rokonfajú szomszéd népektől is nyernek támogatást. Szembeszökő megnyilvánulásai ezeknek a sóvár törekvéseknek az újra és újra életre kelő s hova-tovább területi épségünket is fenyegető trialisticus ábrándok. Egyházaink egyikénél nyelvünk számára csak ötven évi küzdelem árán volt kivívható az a szerepkör, amelylyel nem egy nemzeti-ségünk nyelve már régóta bír. Külügyeink és haderőnk szervezetükben, jelvényeikben egyaránt nélkülözik a nemzeti jel-

leget s Ausztriával való közösségük folytán működésükben is alig állhatnak nemzeti céljaink szolgálatában.

Az elénk táruló kép akkor sem biztatóbb, ha társadalmi, erkölcsi és kulturviszonyainkat figyeljük meg. Társadalmunk széttagolt; a tekintély uralma alá van ásva; elismerés, kor, tisztesség, érdem, akár egy egész emberélet önfeláldozó munkája helyett csak a sikernek jár; irodalmunk, művészetünk elnemzetköziesítve; multunk prestige-e kikezdve, történeti igazságaink meghamisítva. Bizonyos forradalmi, kegyeletlen, nemzetközi, túlindividualisticus, tisztán a jelen közvetlen benyomásai után induló s a jövő céljait is csak realisticus, anyagi téren kereső szellem hatja át mindinkább társadalmunkat.

Ilyen sivár perspectiva mellett nem kérdezhetjük-e a legjogosabb kétely hangján, szunnyad-e vajjon ősi nemzetünk lelkében oly erő, mely képessé tehet még bennünket arra, hogy minden akadályon keresztül törve, külső és belső szabadságunkat a maga teljes épségében visszaállíthassuk; évezredek multunk nyomán halmozódott-e fel bennünk annyi humanisticus érzés és cultureszme, hogy belőlük kibontakozhasson egykor egy tisztább erkölcsi világ és a népek nagy versenyében is számottevő hatalmas nemzeti cultura; s mind ebben láthatjuk-e egy szebb jövőnek biztos zálogát?

Annyira elnemzetietlenedett korban élünk, a rajtunk évszázadok óta dúló közjogi tusakodás kiváltotta szenvedélyek és ezek szükségszerű eszközei egyfelől s a nyugatról, keletről beözönlött, életviszonyainknak meg nem felelő eszmék zivatara másfelől, annyira aláásták nemzeti létünk alapjait, oly széles körben ingatták meg, sőt ölték ki a haza és nemzet eszméjébe vetett hitet, hogy mikor magunkat ezekkel a kérdésekkel szemben találjuk, szinte szükségét érezzük tisztisztázni, nincs-e dolgunk valami idejét múlta fogalmakkal s hogy hazáról, nemzetéről szólva, nem éljük-e bele magunkat oly gondolkörbe, mely ugyan eszményi magaslatra emel, de amely talán már csak a múlt birodalmába tartozik és semmi vonatkozásban sincs jelenünkkel vagy jövőnkkel?

Azok, kik az utóbbi kérdésekre igennel s az előbbiekre nemmel, vagy legalább is szánakozó mosolylyal válaszolnak, a minél kedvezőbb társadalmi és gazdasági helyzet elérését,

vagy pedig – és ezek általában a kevésbé őszintébbek – az egyetemes culturát, a haladást fogják leginkább szembeállítani minden nemzeti irányú törekvéssel. Az első felfogás annyira individualisticus, oly kirívóan ellenkezik a társas összeműködés alapfeltételeivel és annyira beleütközik egy magasabbra törekvő nemzet céljaiba, hogy ezzel itt nem is látszik szükségesnek részletesebben foglalkozni. Talán elég megállapítanunk annyit, hogy ez a felfogás még akkor is merőben anyagelvű s az eszme és való dualismusába ütköző, ha alatta az egész egykorú nemzeti társadalom socialis és gazdasági jólétét értjük, mert ez esetben is figyelmen kívül marad az emberi cultura érdeke és a későbbi nemzedékek jóléte, s mert ebből még így sem származtatható le a nemzet egészének, illetőleg vezető osztályának önfeláldozása, aminek szükségége egy a szó benső értelmében nagy nemzet életében időről-időre szükségképp felmerül, amire saját történetünk számtalan példát nyújt s amire rendkívül nagy szükség volna ma és lesz a jövőben is, ha mint nemzet még élni akarunk. Ezzel be is rekeszthetjük az e fölött való vitát, mert oly felfogást, mely nem nyújt elég biztosítékot a létalapnak, államiságunknak megőrzésére, már eleve elvetendőnek kell ítélnünk. Nagyobb figyelmet érdemel a másik felfogás, mert több körmönfonsággal van felépítve s mert az idealisticusabb hajlamúak megtévesztésére is alkalmas. Némely letűnt kor szelleme is nyújt erre támpontot. Könnyen meríthetünk ily benyomást pl. a classicus világnézetből. Á görögök, rómaiak míg egyfelől csodálatraméltó példáit nyújtották a hazáért való önfeláldozásnak, másrészt a hazán kívül levőket barbároknak, alsóbbrendűeknek tekintették s a legyőzöttek rabszolgaságát a legtermészetesebb dolognak tartották. Ámde ebből csak az következtethet a nemzeti és emberi eszme ellentétére, aki megfelelkezik arról, hogy ebből a nemzeti kizárólagosságból sarjadzott ki a görög-római cultura, hogy ez a kizárólagosság fejlesztette ki a görögök intensiv államéletét, hogy ez virágoztatta fel a görög művészetet és bölcséletet, hogy ez volt az az alapkö, melyre minden modern jog forrása, a hatalmas római jog felépült s hogy ez ruházta fel oly erővel a római fegyvereket, hogy szerte vihették a classicus műveltséget csaknem az akkor ismert egész világban.

De a nemzeti kizárólagosság elve ma sem szűnt meg érvényesülni. Látjuk ezt a nagyhatalmak világhatalmi versenyében s szinte szemmel láthatóan hat az ebben rejlő erő az északamerikai Egyesült Államoknak a legkülönfélébb fajbelieket oly rohamosan magába olvasztó, erőteljes nemzeti öntudatában. Ezek a hatalmas társas erők a kifelé való érvényesülés folytán szükségképp szembe kerülnek egymással. Az ebből származó állandó feszültség vonja maga után a fegyverkezés folytonos fokozását s ennek révén a háború mindenkori lehetőségét – így szolgáltatván a legmegtévesztőbb érvet az emberi és nemzeti eszme ellentétére.

Semmiképp se vezessen félre ez az érv. A háború, vagyis az erők szabad mérkőzése nem a culturember találománya, hanem a természet törvényeiből folyik. A cultura csak az eszközein változtathat ennek a kikerülhetetlen erőmérkőzésnek. Vihet-e a folytonos haladás odáig, hogy valaha ebből a mérkőzésből a physikai erő érvényesülése vagy legalább is ennek a pereskedő államok részéről és saját elhatározásából való alkalmazása valamikor kiküszöbölhető lesz: az emberi művelődés fejlődésének régi nyílt kérdése. Az emberi eszme mindenesetre arra serkent, hogy bízzunk ebben a végső lehetőségben, de az eszményien felfogott nemzeti eszme nemkülönben arra készíti különösen a physikailag kis nemzeteket, hogy a népek nagy családjában kivívott helyzetüket ne a nyers erő segélyével, hanem szellemi és erkölcsi erővel, valódi cultural fölényrel igyekezzenek megtartani és javítani.¹⁾

A nemzeti és emberi eszmének ekképp való összetalálkozásából nyilvánvaló, hogy e kettőben voltaképp az emberi művelődés fejlődése során, a fejlődés természettörvényéből folyólag keletkezett differentialódást kell látnunk. A nemzeti eszmét alapelemeire bontva, tisztán láthatjuk, hogy az nem egyéb, mint az általános emberi eszme concret megnyilvánulása²⁾ s hogy éppen ezért a nemzeti gondolatnak – mind-

¹⁾ Svájc, Belgium, Luxemburg állandó semlegessége is emellett szolgáltat bizonyosságot.

²⁾ V. ö. br. EÖTVÖS J.: »... a legnagyobb veszély, mely országot vagy nemzetet fenyegethet az, ha fennmaradása az emberiség érdekében közönyössé válik.« (1869-iki akadémiai megnyitó.) – CONCHA GY.: »Nemzet alatt . . . oly emberi közületet értünk, melynek az egyetemes emberiről sajátos eszméje, e sajátosságnak az emberiségre értéke van...« (Politika, I. k. III. 1.)

addig, amíg az emberiség, az egyetemes cultura érdekeivel párhuzamos irányban halad – szükségszerűen érvényesülnie kell. Amennyire az emberi ész a jövőbe láthat, a nemzetekre való elkülönítés szüksége nincs elmúlóban, mert ily módon az emberi létnek a jövőben is oly külön oldalai nyernék kifejlést, amelyek egy nagy egész keretében nem juthatnának érvényre s így az emberi művelődés oly újabb fejlődési irányokat nyer, amelyek különben nem nyílnának meg számára. Ennek felismerése kezünkbe adja jövőnk kulcsát. »Je höher die eigenartige Kultur eines Volkes steigt . . . desto entwickelter auch die Nation« – mondja JELLINEK.¹⁾ Teremtsük meg ezt a szó teljes értelmében »eigenartige Cultur«-t, hogy minél fejlettebb, minél hatalmasabb lehessen nemzetünk.. Lásuk tisztán és véssük százszorosan emlékezetünkbe, hogy *nemzeti erőink teljes kifejtésére s ezt biztosító állami souverainitásunknak kifelé és befelé való, minden befolyástól ment érvényesítésére ezeréves múltunk mellett is csak akkor számíthatunk, ha culturánkat oly magas fokra tudjuk emelni, hogy helyünket a világcultúrában a legnagyobb nemzetek mellett foglalhassuk el.* Területileg, népességileg, gazdaságilag emberi számítás szerint csak mint másodrendű versenyzők érvényesülhetünk, de a szellemi haladás útja előttünk is éppúgy nyitva áll, mint a világ leghatalmasabb nemzeteinek. Haladjunk tehát rajta feltartóztathatatlanul. Ezen activ irányú tevékenységünk mellett kettőt kell még különösen szem előtt tartanunk: nem szabad időt vesztenünk és nem szabad védelmi állásunkat egy pillanatra se feladni a kívülről és belülről megmegújuló s nemzetállami létünket veszélyeztető támadásokkal szemben. Minden késedelem, minden vigyázatlanság növeli külső és belső elleneinknek erejét s új akadályokat gördít úgy cultural fejlődésünk, mint teljes és valódi nemzetállami létünk fokozatos kiépítése elé.

Bármely nép művelődésének önállósága, nemzeti jellege kiváltképp művészetében, irodalmában jut kifejezésre. BR. EÖTVÖS JÓZSEF a Kisfaludy-társaság 1864. évi nagygyűlésén tartott megnyitó-beszédében a nemzeti jelleget az irodalom egyenesen nélkülözhetetlen kellékének mondja: »minden irodalomnak

¹⁾ Das Recht des modernen Staates, 2. kiad. 115. 1.

valamint becse, úgy hatása azon összeköttetéstől függ, melyben az a nemzet életével áll.« Pedig újabb irodalmunk túlnyomórészt mily távol áll a nemzet lelkében szunnyadó eszményektől, mily kevéssé merít a nemzet igazi életerejéből s mily elvértve törekszik a nemzeti lét teljes kifejtése iránt vágyat ébreszteni. »A tudományos irodalom alig valamely részében annyira magyaros, mint kívánatos lenne és nem érzi át eléggé magas rendeltetését a nemzeti önismeret szempontjából.«¹⁾ »A szépirodalom, tiszteletreméltó kivételekkel, általaiban véve soha sem volt kevésbé nemzeti, mint manapság, és azok az ágai, melyek közvetlenül nagyobb mértékben hatni tudnának a nemzetre, mint a regény- és színműirodalom, inkább attól megélni, mint azt irányítani kívánják.«(-) Jelenkéntelen külföldi írók műveit – sokszor hevenyészve készült, alig érthető fordításokban – átültetjük s ugyanakkor nem egy hazai tehetséget teljes részvétlenség környez. De a magyar classicusokban rejlő szellemi kincsek sincsenek kellőleg kiaknázva s a bennük foglalt philosophiai gondolatok rendszeres összefoglalását is nélkülözzük. A nemzeti gondolat hivatott dalnokai közönyének megfelelően a közönség is elhidegült a nemzeti irodalomtól. így történhetett meg, hogy oly minden ízében magyar költőt, mint Komjáthy, csak halála után kezdenek méltatni és elismerni.

A nemzeti érzés művészeinket sem hatja át kellőleg. Képzőművészetünk – eltekintve a nemzeti irány kis számú képviselőitől – idegen hatások jármába szegődött. Minden külföldi irány visszhangra talál, míg a nemzeti genius bensőségesebb megnyilatkozásai amily ritkák, éppoly hideg fogadtatásban részesülnek. A mulasztás itt is egyaránt terhel művészt és közönséget; nehéz megállapítani, hogy kit nagyobb fokban. Még zenei téren talán nyilvánvalóbb a közönség részvétlensége s a felelősségből is, mondhatni, nagyobb rész hárul át reá, mert kétségtelenül hibás abban, hogy hazai tárgyú, magyar motívumú operáink oly hamar letűnnek a műsorról. Pedig ez a körülmény nagyon közrehat abban, hogy aránylag oly lassan halad a magyar műzene fejlődése s hogy hős-

¹⁾ GAAL JENŐ: Gróf Széchenyi István nemzeti politikája és jövőnk, 147. 1.

²⁾ U. o. 148. 1.

mondáink operai feldolgozása jobb időkre vár. Bár mutatkoznak a haladás jelei, sajnos, még mindig meglehetősen talál az a közkeletű mondás, hogy a magyar zene művészi kifejlődését két körülmény hátráltatja: zeneértőink magyartalansága és nemzetibb érzésű közönségünk zenei képzetlensége. Színészetünk nemzetietlen irányát is joggal ostromozza PORZSOLT KÁROLY *Reform-politika* című művében.¹⁾

Művészeteink és irodalmunk magas színvonala a czélt s nemzeti iránya csak az utat jelöli ki nemzeti haladásunk számára; az ehhez segítő munkát társadalmunknak kell elvégeznie s a szükséges erőt önmagunkból kell merítnünk. Ez erő intenzitásának s e munka eredményességének szükség-szerű feltétele társadalmunk egészséges életműködése. *Így válik fenmaradásunk és összes politikai törekvésünk kérdése* – mint ahogy ezt oly látnoki módon s a sociologia mai állásával oly egyezően állapította meg már SZÉCHENYI – *társadalmi problémává.*

Az egészséges társadalmi életműködésnek három főismérve van: 1. *együttérzés*, 2. *összeműködés* és 3. *megújulás*. Bontsuk ezeket további elemeikre.

A társas együttérzés biztosítására a következő tényezők hatnak közre: *a)* évszázadokon át kipróbált világnézet, ebbe vetett szilárd meggyőződéssel s ezen alapuló megingathatatlan erkölcsi felfogással; *b)* a történeti múltban rejlő erők hatékonysága, a történeti igazságoknak és a történeti múltból felhalmozott erkölcsi értékek (hagyományok) megbecsülése; *c)* a kulturtörekvések összhangja, valamint szerves összefüggése, logikai kapcsolata az uralkodó világnézettel, történeti múlttal és népszellemmel.

A társas összeműködés főbiztosítékai: határozott nemzeti jellem, egységes szokások, jó kormányzat és közigazgatás.

Végül a megújulás lehetősége bizonyos mozgékony-ságot, rugalmasságot tételez fel a társadalomban és az állam-életben.

Vizsgáljuk meg állapotainkat a kijelölt szempontokból.

Kezdve az *a)* ponton, meg kell állapítanunk, hogy ezeréves államiségünknek, monarchicus államformánknek és

¹⁾ 164-166. 1.

az e[^]ész keresztény világculturának is alapját képező, immár kétezer év tűzpróbáját kiállt dualistikus és concret theisticus világnézetünk állandó támadások, folytonos kipellengérezés és szidalom tárgya. Ez a szívós, kitartó ostrom mindinkább alá-ássa a világnézetünkbe vetett meggyőződés s az ehhez fűződő erkölcsi felfogás szilárdságát. Nemzeti létünk és állami életünk e legfőbb pilléreinek ijesztő mérvben mutatkoznak a korhadás jelei. Ennek az aránylag oly rövid idő alatt elért eredménynek a bekövetkezése már magában véve tétélez fel bizonyos tervszerűséget, céltudatosságot. Ha nyelemmel tekintünk körül, felismerhetjük ez állapotok értelmi szerzőit. Ennek a kétségkívül nagy stratégiai érzékre valló szellemi hadjáratnak viselői társadalmunk nem nagy számú kiváltságosai, kik értelmi túltengésben szenvedve, egocentrikus világnézetüktől elvakítva, a hon újraalapítására érzik magukat hivatva, kik a sarkaiból akarják kiforgatni ezt az ősi nemzetet, kik rettenetesen a szívükön viselik az elnyomott nép millióinak sorsát, kik szívük-lelkük egész melegével együttéreznek »eltiprott« nemzetiségeinkkel, kik éppen csak az agrár-túlkapasokat fedezvén fel, ezeket nem tűrhetik már tovább, s kik az uralkodó viszszaállítás állapotok orvoslása érdekében kockára tesznek mindent, kivéve minden népboldogításuk mellett szerzett vagyonukat és minden önfeláldozó munkájuk daczára viruló jólétüket. De BURJÁN KÁROLY ¹⁾ rövidebben tud összegezni: »Hitétől, nemzetiségétől, eszményi és anyagi javaitól készül megfosztani (a keresztény magyar társadalmat) egy kicsiny, de jól szervezett, eszközökben nem válogatós, mindenre elszánt tábor.«

Hogy kik alkotják a magyar társadalmat, az nem lehet vitás azok előtt, akikből a magyar érzés még nem halt ki, vagy akik idegenből ideszakadva, érzésben magyarrá tudtak válni. Nehezebb talán megmondani azt, hogy kiket értsünk nálunk keresztény társadalom alatt. Részemről nem gondolhatok itt másokra, mint akiknek gondolatvilága tényleg krisztusi elveken nyugszik, kik nemcsak az érzékelhető valót látják, hanem sejtelmekkel és céljaikkal egy magasabb, eszményi világban élnek. Szó sincs róla, nem lehet mindenki

¹⁾ A kereszténység és a magyarság veszedelme.

idealista s nem is kell, hogy mindenki az legyen; nincs is olyan társadalom, amelyben mindenki egyforma fogékony-sággal bírna az eszmei és való dolgok iránt; azt is megengedem, hogy túltreális emberekre is van szükség – kivált nálunk, az álmok és ábrándok hazájában: de azért mindebből még sem következik, hogy ez az ország egészen az ego-centricusok, az *intellectuel*-ek prédájává legyen. Pedig ők teljhatalomra akarnak szert tenni. Csak ez az elbizakodottságuk teszi érthetővé, hogy a gondolatvilágukat, világfelfogásukat is rá akarják mindenkire erőszakolni. Hogy ez könnyebben menjen, egyszerűen megvádolják az ellenfélt a felekezetieskedés, vagyis az erőszak vádjával. Megvádolják ezzel a türelem egyházait, és elsősorban azt az egyházat, melynek éppen a hivei autonóm befolyásának hiányából származó passivitását lehet hibájául felróni.

Állításaim igazolásaképp, BURJÁN említett röpirata nyomán, álljanak itt a következő sajtószemelvények: »Az igazságot nem szabad mindig az igazsággal küzdeni . . . azok az igazi hősök, akik a hazugságot is fegyvertárukba iktatják.« (*Világ*, 1911. júl. 4-iki sz.) »Soh'se legyünk szüleinknek hálás gyermekei, mert ez az eljárás czélszerűtlen, embertelen, fajtalan dolog.« (*Nyugat*, 1911. szept.) »A vallás olyan, mint az alkohol: gyilkol, butít, aljasít.« (*Szabadgondolat*, 4. sz.) »A hit, a tekintély, az alázatosság, az igénytelenség, a törvények tisztelete múlófélben van s új lélek száll az emberiség nagy, lomha testébe (*Modern könyvtár*, 61. sz. 23. 1.)

Folytathatnánk a hasonló idézeteket vége-szakadatlanul; de úgy hiszem ezek is meggyőzhetnek, hogy oly jelenséggel állunk szemben, mely ha feltartóztatlanul harapózhat tovább, odáig fejlődhet, mint a közelmúltban Franciaországban, ránk zúdítva egy átkos culturharcz minden viharát a maga hitvány eszközeivel, a legaljasabb besugásokra¹⁾ támaszkodó, valósággal ó-kori vallásüldözésével, miről méltán hiállt fel VILLEY: »Qui ne voudrait effacer de notre histoire cette triste page?«²⁾

Ily állapotok bekövetkezését s az ide vezető újnak nevezett, de tulajdonképp minden decadens kor jellegzetes saját-

¹⁾ VILLEY: Les périls de la démocratie française. 156. 1.

²⁾ U. o.

ját képező világnézet uralmát nagyban egyengeti a közép osztályunk igényei és gazdasági helyzete közt való aránytalanság, mely körülmény társadalmunknak a haladás szempontjából legmérvadóbb rétegét sorsával elégedetlenné teszi, belőle az eszményiséget kiöli és céljai érdekében alkalmazandó eszközeiben megalkuvóvá teszi. De különleges viszonyainknál fogva még egy ok működik nálunk közre az individualisticus morál terjedésében. Állami souverainitásunkban ugyanis az Ausztriával való közjogi viszonyból folyólag – Ausztria túlereje folytán – meg lévén bénítva, államhatalmunk ereje nem érvényesülhet teljesen szabadon. E körülmény nagyon érezteti kedvezőtlen hatását benső életünkre. A központi hatalom a nemzet szemében ez okból erőtlennek vagy hatalmaskodónak tűnik fel, ami társadalmunkban a magára utaltság érzetét kelti s az uralkodó rendszer és törvényes rend iránt bizalmatlanságot ébreszt. A tekintély aláhanyatlása pedig mindenkor előkészítette a talajt az önös erkölcsi felfogás térfoglalására.

Távol áll tőlem, hogy az emberi ész szabad szárnyalásának elfojtásáért lelkesedjem. De ne feledjük, hogy a szabadság még nem jelent egyenlőséget. Már pedig a legmagasabb szintű intelligentia legtökéletesebbnek hitt világnézetét a nép nagy tömegére ráerőszakolni egyértelmű az emberek egyforma erkölcsi és szellemi teherbíró képességének feltételezésével. Senki sem vonhatja kétségbe, hogy a közérkölciség hanyatlására vezetne, ha ifjainkból a társadalmi rend iránt való tiszteletet kiirtva, őket egyszeriben beavatnók az emberi tülekedés minden fondorlatába. Pedig ily merénylet követtetik el a művelt osztályokhoz képest gyermekkorát élő tömegellen, amikor a sors csapásaival szemben megnyugvást biztosító hitétől, valláserkölcsei felfogásától, az emberekbe és a társadalmi rendbe vetett bizalmától megfosztják, a tekintély- és törvénytiszteletet belőle kiirtják és lelki egyensúlyában megingatják. Ha ez az aknamunka tovább is zavartalanul lesz folytatható, akkor társadalmunk összehasonlíthatatlanul kritikátlanabb vagy erőtlenebb Cicero koránál, amely megbélyegezte Verrest, mivel egy legyőzött népet az isteneitől megfosztott, míg mi nem is egy idegen, de a saját népünk közt való hasonló garázdálkodást néma türelemmel nézzük.

A világnézetünkben és ebbe illeszkedő culturszellemünkben rejlő erkölcsi értékek ellen irányuló támadásokkal egyidejűleg történeti múltunk erkölcsi igazságai és morális értékei is (b) mindinkább közprédává válnak. Napilapjainknak, folyóiratainknak egy része szinte hivatását látja abban, hogy multunkat gyalázza, annak tényeit kiforgassa és meghamisítsa. Kétségtelenül hiba a történelmi múlt túlzó eszményítése, de sokkal nagyobb hiba, valóságos erkölcsi kár annak eltorzítása, beszennyezése. Más a történeti hűségnek az igazságért való lelkesülésből, tudományos czéllal való felderítése és más a történeti múltnak az önző klikk- vagy osztálypolitika napi céljai érdekében való elferdítése vagy lekisebbitése. Míg amazt természetesen tudományosan megalapozva és nem a tömeg számára leleplezésül és izgató anyagul odaállítva – bárkitől köszönettel vesszük, az utóbbi mesterkedések ellen tiltakoznunk kell és kötelességszerűen védekezni.

Hogy a napi szükségletek céljait szőigáló »történetírás? milyen eszközökkel dolgozik, erre nézve elég elolvasnunk a boulevard-lapok augusztus 20-iki számait s akkor meggyőződhetünk, milyen kegyelettel viseltetik sajtónk egy része a magyar királyság megteremtője iránt. Másik példaképp utalhatok arra, hogy mily könnyen szokták másodrendű sajtótermékeink szórni a vádakát főnemességünkre és főpapságunkra, mint a mohácsi vész közvetlen okozóira, de ugyanakkor nem szokásuk hozzá tenni, hogy főuraink színe-java és három híjjával valamennyi főpap ott áldozta életét azért a hazáért és azért a szabadságért, mely most az ő hazájuk és az ő szabadságuk. A történetellenesek egyöntetű taktikájának egyik jellemvonása, hogy egyes letűnt korokat általában jellemző jelenségeket torz vonásokkal beállítva, nagyobb mérvűeknek tüntetnek fel, mint ahogy azok más országokban is előfordultak. így hangoztatta pl. a Gallilei-kör egyik komolyabb előadója, hogy Erdély történeténél rettenetesebbet nem ismer; így olvastam nem egy röpiratban, hogy nálunk az uralkodó osztályt kizárólag az erőszak teremtette meg; DOMOKOS L. »A magyar Imperialismus«-a szerint pedig (26. 1.): »a magyar történeten átvezető legnagyobb erejű motívum az erőszak«. Kétségtelen, hogy a nyers erőszaknak, mint minden államfejlődésben, a mienkben is volt szerepe, de azért a

legcsekélyebb jóakarattal vizsgálva a lefolyt ezer év történetét lehetetlen annak alapvonásaiként fel nem ismerni a becsületet, nagylelkűséget és önfeláldozást, e kiáltó ellentéteit az önkénynek és az erőszaknak. Aki ezeknek minden egymásközi torzsalkodásunk és meghasonlásunk daczára félreismerhetetlenül való érvényesülését meg nem látja történetünk fejlődése folyamán, azt vagy teljesen vakká tette az a kizárólagos szempont, amelyből történetünket vizsgálja, vagy határozott rosszakarat vezet. Nem tudjuk más magyarázatát adni az említett – különben figyelemre méltó megjegyzéseket is tartalmazó – tanulmány 22. és 27. lapjain foglaltatnak sem, melyek szerint a »rabló« Zrínyi Miklós grófot »nemzeti hős gyanánt szerepeltetik az iskolákban« s a szent korona elvével »századokon keresztül bolondították a világot«. A múlt gyűlölete némelyiket annyira elragad, hogy egyenesen törölni kívánják a történetoktatást az iskolából.

Mily távol visznek e jelenségek Kölcsey szellemétől s mennyire kihívják ezek az ő intelmeit: »A haza múlt kora olyan, mint a szeretett atya élete, minek történeteiről ősz korában körülé tolongó gyermekeinek beszél.« »Minden kő, régi tettek helyén emelve, minden bokor, régi jámbor felett plántálva, minden dal, régi hősről énekelve, minden történetvizsgálat, régi századoknak szentelve: megannyi lépcső a jelen korban magasabbra emelkedhetni; érzelmeiteknek, gondolataitoknak s tetteiteknek több terjedelmet, tartalmat és célrahatást szerezni; s egész lényetekre bizonyos nemesítő,, saját bélyeget nyomni, mely nélkül mind a nemzetek sorában észrevétlen fogtok mint parányi vízcsepp az Óceánban tolongni.« – »Minden nemzet, mely elmúlt kora emlékezetét semmivé teszi, vagy semmivé lenni hagyja, saját nemzeti-életét gyilkolja meg; s akármi más kezdődjék ezentúl: az a régi többé nem lesz.« – ». . . keressetek alkalmat a hajdanra visszanézhetni; s érte melegülni. Nem költői ábrándozás ez; hanem fenmaradás, folyvást emelkedés érzelme; s azon egyesületnek, mely a nemzeti lét elevenítő szelleme, legbiztosb, legszebb s legjutalmazóbb középpontja.«¹⁾

Az ezen intelmekkel homlokegyenest ellenkező jelenségek

¹⁾ Valamennyi »Mohács«-ból idézve.

oly mérveket kezdenek ölteni, hogy mellettük nem lehet már egyszerűen hallgatva elhaladni. Romboló hatásukat annyira érzetik, korunk felfogásából oly fokban kezdik kiölni a múlt becsülését, hogy immár a legmesszebbmenő önvédelemre van szükség. Ideje, hogy kérlelhetetlenül visszaverjünk minden ily irányú támadást. Lépünk sorompóba, védjük meg az igazságot akkor is, ha az látszólag csak a múlté s ne hagyjuk czáfolatlanul annak semmiféle eltorzítását vagy meghamisítását. Kötelessége ez minden hozzáértőnek, kit csak egy kis nemzeti érzés is hevít; de kötelessége ez a nemzeti irányú sajtónak s az ily czélok szolgálatára alakult egyesületeknek is. Ne kicsinyeljük le az ellenfél fogásainak kisszerűségét, mert a legolcsóbb s a legkevésebbé tudományos okfejtések is – kivált ha rendszeresen és nagy tömegben látnak napvilágot – fokról-fokra átalakító hatással vannak a közfelfogásra és így a külvilágra.

De joggal kérdezhetjük, hogy ezekkel a tervszerű támadásokkal szemben elég-e a társadalmi önvédelem, és megfontolás tárgyává kell tennünk, nem volna-e szükséges multunk megbecsültetését s ezzel nemzetünk becsületét a jogrend oltalma alá helyezni? Ha az állam létét, alkatrészeit, alapintézményeit féltő gondossággal védi törvénykönyvünk, nem kívánatos-e, hogy mindezek forrása, alapja ugyanolyan védelemben részesüljön; ha az egyéni becsület támadóit – bár nem elég szigorral, de mégis úgy ahogy – utoléri az igazságszolgáltatás keze, miért lehessen társadalmunk összességének, a nemzetnek becsületében büntetlenül gázolni?

Közbecsületünk nemcsak idehaza, de külföldről is részesül támadásokban, a Scotus Viatorok s ezek megbízói részéről. Önfentartásunk érdeke megköveteli, hogy ezek ellen is minden rendelkezésre álló eszközzel védekezzünk, hogy a legnagyobb éberséget fejtsük ki minden ilynemű jelenséggel szemben s hogy társadalmunk e téren teljes erejével pótolja külügyi szervezetünk nemzeti jellegének és nemzeti törekvéseink érdekében való hathatós közreműködésének hiányait. E célból minden kínálkozó alkalmat meg kell ragadnunk, miáltal fajunk számára a külföld rokonszenvét biztosíthatjuk; minden magyarnak, akár közérdekű, akár magánjellegű külföldi tartózkodása alkalmával, becsületbeli kötelessége magát nemzete

kiküldöttjének tekinteni s ehhez mindig és mindenben méltóan viselkedni.

Az eddigiekből szükségképp folyik, hogy társadalmimból a solidaritás harmadik tényezője, t. i. *culturcéljaink összhangja* és e céloknek a társadalom minden rétege által való átérzése hiányzik. Oly társadalomban, hol az erkölcsi alap s a nemzet fennállásának és minden culturalalkotásának ősforrása, alapja: a történeti múlt és közbecsület folytonos támadások, állandó kipellengérezés és lekicsinylés tárgya, ott az ily összhang lehetetlen, mert ez csak akkor jöhet létre, ha a nemzeti művelődés ügyét mindenki a múlttal szerves összefüggésben, annak erkölcsi tanulságaira felépítve és az uralkodó erkölcsi világnézetbe bekapcsolva igyekszik szolgálni.

A culturcélok egységének szükségét és egyszersmind nálunk való hiányát felismerve, tisztán áll előttünk, hogy mik a további teendőink. Helyre kell állítanunk művelődésünk fejlődésében a folytonosságot s meg kell teremtenünk a hiányzó szerves összefüggést a meglévő culturalap s a ráépítendők között. Ebben mi sem lehet nagyobb segítségünkre, mint – amiről fentebb már volt szó – culturánk nemzeti iránya. Ezzel úgyszólván azonos a népszellem érvényesülése. Nép- és nemzeti szellem voltaképp ugyanannak természetes, illetőleg kiművelt megnyilatkozása.

A culturának a népszellemmel való egybehangzása kétféle úton jöhet létre: vagy úgy, hogy tudomány és művészet mind több és több népies elemet szí fel magába, vagy pedig azáltal, hogy a népműveltség és népizlés minél több tudományos és művészi tartalommal telítetik. Mindkét irányban mutatkoznak a haladás jelei, de tervszerűség és rendszeresség az utóbbi tekintben inkább. Ezt igazolja legalább museumainknak az utóbbi időben történt fellendülése, népszerű tanfolyamainknak s a felnőttek továbbképzésére szolgáló intézményeinknek fejlődése és gyarapodása. Csak a decentralisatióknak kellene ezeknél nagyobb tért engedni.

Ezzel végig vettük a társadalmi solidaritás mindhárom elemét. Mindegyiknél találtunk hiányt és pótolni valót. Önként következik ebből, hogy a cselekvésben sem lehetünk eléggé solidárisak, vagyis hogy jórészt nélkülözünk kell az egészséges társas életműködés 2. feltételét és ismervét, a cselek-

vési összhangot. Ennek felismerése kijelöli a további tenni-valókat.

A cselekvési összhang nélkülözhetetlen kelléke a határozott és egységes nemzeti jellem. Életbevágó tehát ránk nézve ennek fejlesztése és ápolása. Növeli ennek jelentőségét társadalmunk erős fejlődésben levő állapota s a jövő erős középosztályának most folyó kialakulása. Az élet árjával más társadalmi osztályba sodródó egyes kénytelen a változott életviszonyokba beilleszkedni, mi által jellemileg is szükségképp átalakul. Hogy ez az átalakulás biztosabb lépésekkel és a tökéletesedés irányában történjék, nagyban előmozdíthatja a helyes nevelés, a céltudatos jellemképzés. Ebből a nagy nemzeti feladatból egyaránt jut az államra, az egyházakra, a családra s általában a társadalomra. Az állam e részben igen hathatósan működhet közre az iskolák és a hadsereg révén, de a társadalom is kiveheti részét az egyesületi, társulati, club-élet révén és általában a jellem szerinti cselekvésre külső támpontot nyújtó szokások ápolása útján. Mindennél fontosabb azonban a nevelés szempontjából az iskola, mely jó vagy rossz irányban eltörölhetetlenül rányomja a maga bélyegét az onnan kikerült nemzedék lelkére. Iskoláink működése a nevelés szempontjából sok kívánni valót hagy. Tevékenységük úgyszólván kimerül az oktatásban s alig jut bennök tér a nevelésre. Pedig a helyes cselekvésnél egyforma szerepe van az ismeretek minél nagyobb számának, a helyes ítéletnek és a jellemstilárdságnak. S minthogy a modern iskola csak akkor van hivatása magaslatán, ha a élet számára készít elő: nyilvánvaló, hogy e három működési irányból egyet sem szabad elhanyagolnia. Kétségtelen, hogy a nevelés és jellemképzés csak kisebb létszámú osztályok keretében és főként internátusok kebelében teljesíthető sikerrel; mindkét feltétel megvalósítása igen nagy terhet ró az államra s így ez egyéb feladataink mellett csak fokongint történhetik. Mindenesetre fontos azonban e hiány pótlásának nemzetfentartó jelentőségével tisztában lennünk s minden egyéb állami feladattal szemben kiemelkedő, elsőrendű fontosságát felismernünk.

Emeljünk ki néhány, a gyakorlati jellemképzésnél szem előtt tartandó szempontot. Köztudomás szerint szükséges a magyar szenvedélyesség, túlzott érzelmesség mérséklése, illetve

helyes mederbe terelése; kívánatos továbbá, törekednünk az ezen jellemvonásainkból származó hirtelen ítélkezés és elhamarkodott cselekvés kiküszöbölésére, vagyis – mint oly sokszor hangoztatjuk – a fegyelmezettségre.¹⁾ Más oldalról viszont óvakodnunk kell az érzelmesség túlzott elnyomásából származó *egyoldalú intellectualismustól*, minthogy ez az emberi ész végességénél fogva nem kevésbé lehet forrása eltévelyedésnek, mint a túlzó szenvedelmesség. Az ítéletben való megfontoltságnak igen nagy fontossága van úgy politikai életünk higgadtabb és biztosabb irányba terelése, mint culturfejlődésünk szempontjából; mindkét téren nagy erőmegtakarításra s az igazi tehetség biztosabb fel- és elismerésére, illetőleg követésére vezet. Az alaposságot nemcsak az ítéletben, de általános jellemvonásképp kell belénevelnünk az ifjúságba, úgyszintén az egyszerűséget és igénytelenséget is. A genialiskodó felületesség csak egyes nekilendülésekre képesít a rendszeres culturfejlődés helyett ennek kiirtásával és némi »germán-alaposság«-gal való felszerelésével épp úgy megszüntetjük a ma oly gyakran igénybe vett hamis eszközökkel való érvényesülésnek, mint a culturszempontból nem kevésbé improductiv pose, alakoskodás és minden irreális feltűnés sikerének lehetőségét.

Ifjúságunk helyes nevelése a fentebb tárgyalt és magát rendszerint »radicalis«-nak nevező kiváltságos irány erkölcsi felfogásának továbbharapódzása ellen is hathatós ellenszer. Helyes és biztos felfogással indítsuk el az iskolából kikerülő nemzedéket az élet útjára, úgy biztosabban fogja megállni helyét a minden eszközzel érvényesülni törekvőkkel szemben, s az uralkodó irány örvénye nem fogja magával ragadni. A radicalismus az erőszak jelszava, mely csak önmagára épít s mást mint physikai, gazdasági eszközt és célt nem ismer: az ellenkező irányt a kiváltságon alapuló tekintély uralma és egy magasabb erkölcsi világ átérése jellemzi. Ennek térfoglalását a valláserkölcsi nevelésen kívül s a mysticismus iránt kisebb érzékkel birokra is megközelíthetően a nemzeti szel-

¹⁾ Ennek szükségét GONNAKU is kiemeli »La Hongrie au XXe siècle« ezimu művében (65. l.), melyben egyébként annyira elismeri más kiváló tulajdonságainkat, hogy a fegyelmezettség hiányától eltekintve, a japánokhoz hasonlít bennünket.

lemtől áthatott nevelés és a nemzeti törekvéseknek az ifjúságba való beoltása segíti elő. Ha megvan az ezekben vetett hit s a SZÍVÓS törekvés e célok felé, akkor nem fognak bennünket kizárólag az egyénenként különböző hangulati motívumok és folyton változó eszmeáramlatok vezetni, hanem maguk a magasabb célok. Ha ez bekövetkezik, akkor az eddiginél nagyobb összhangban leszünk a mindenséggel, a természettel, az ennek részét képező társadalommal s ezen összhangon keresztül nemzetünk egyik kimagasló zászlóvivője lesz az emberi lét rejtett céljainak.

Á jellemmel szorosan összefügg a becsület. Az erőteljes, meg nem alkuvó becsületérvés legbiztosabb fokmérője a szilárd jellemnek. Amint jellem nélkül nincs becsület, úgy jellem sincs becsület nélkül s így minden támadás, mely emezt éri, kikerülhetetlenül visszahat a jellemre. A hazánk történetén végigvonuló eszméket kutatva, éles körvonalakkal ötlük szemünkbe a becsület eszméje; igazán nagygyá és nagy dolgokra képessé a becsület – úgy az egyéni, mint a közbecsületnek mindenki által való [átértése – tette nemzetünket. S mégis ma talán semmi egyéb javunk sincs annyira közprédára bocsátva, mint éppen a becsület, a tisztesség. Szinte szabadon garázdálkodhatnak benne mindazok, kik nem riadnak vissza a mások erkölcsi megsemmisítése árán való érvényesüléstől. Sajnos, ezt a sajtó egy része is elősegíti. S mi tehetetlenségünkben mindezért úgyszólván kizárólag a sajtót tesszük felelőssé és lépten-nyomon azt ostorozzuk. Pedig nemcsak az erre kapható sajtó bűne ez, hanem egész társadalmunké, mely csak felháborodni tud, de hiányzik belőle az erő, hogy ezt a fekélyt magáról eltávolítsa. Vessünk véget ennek a tehetetlenségünknek. Orvosoljuk ezt a létünket, mindenünket veszélyeztető bajt. Helyezzük a becsületet hathatósabb oltalom alá s védjük meg kellőleg természetesen a sajtó túlkapásaival szemben is. Ne késsünk ezzel tovább, ha komoly culturmunkát akarunk végezni s ha igazi culturnemzet akarunk lenni. Hisz az ember világa abban különbözik a természetvilágtól, hogy az utóbbiban működő erőkön felül szellemi és erkölcsi erők is küzdenek benne egymással. Ez a küzdelem, ha ádázzá fajul, roppant erőpazarlással jár, mi az ember isteni szülöttének, a culturának válik kárára. A szel-

lemi és erkölcsi erőknek nem szabad egymást pusztítaniuk, ellenkezőleg – támogatniuk kell egymást. Ennek öre a becsület, ennek biztosítóka a becsület oltalma.

Érintettük fentebb a társadalmi szokásokat. A céltudatos és helyes nevelés kiképezte jellemnek a becsület oltalmán kívül az életben igen erős támaszát képezik a nemcsak külsőségeiben nyilvánuló, de benső tartalommal bíró társadalmi conventiók, az egységes érintkezési formák, az egységes világnézetből és erkölcsi felfogásból, a közös történeti múltból származó s a társadalomra minél általánosabban kiterjedő egységes szokások. Ezeket a társadalomnak önmagának kell a nemzet céljaihoz mérten a néplélekből, népszokásokból kialakítani s tiszteletben tartásukra féltő gonddal vigyázni. Ebben az irányban vajmi kevés történik nálunk. A nyelvtanulással, utazással kapcsolatban a legkülönfélébb szokások mimelését, mindenféle különcködések felvételét tapasztaljuk s a felsőbb osztályokban meghonosodott összhangzó szokások is inkább csak külsőképp érvényesülnek. Vegyük ezt észre s fejtsünk ki öntudatos tevékenységet a helyzet orvoslására.

Az individualisticus morál terjedésének okai között említettük Ausztria jelenlegi túlerejéből származó s függetlenségünknek minden tételes biztosítóka daczára de facto érvényesülő függő helyzetünket. Ez nemcsak a közerkölcsiségre általában, de különösen parlamenti életünkre káros, mert a külső nyomás s az igazi nemzeti érdekek közt fennforgó ellentétek révén szükségképp megzavarja parlamenti kormányrendszerünk normális működését. Igaz, hogy itt intézményes fogyatkozások is közreműködnek, de ezek lehető legtökéletesebb reformja sem fog a kellő eredményre vezetni, ha nem igyekszünk a baj gyökeréig nyúlni és ott keresni orvoslást. Államjogi helyzetünk bizonyos fonáksága, alkotmányunk és a való helyzet ellentéte magában hordja a csiráját parlamenti bajainknak s közvetve egyes socialis bajainknak is. Ezek tehát megfognak maradni minden belső intézményes reform ellenére mindaddig, míg a monarchia másik államával szemben a teljes egyensúlyt ki nem küzdjük. Ennek felismerése ne tartson vissza a korszerű reformok keresztülvitelétől, csak az szükséges, hogy ezeket ne cél gyanánt, hanem tökéletesebb tár-

sadalmi állapotokhoz és államjogi helyzetünk végleges megszilárdításához segítőeszközképp fogjuk fel.

E reformok megvalósításánál különösen két szempont tartandó szorosan szem előtt.

Egyik a szabályozás, a rendezés szempontja. Úgy tárgyi, mint alanyi vonatkozásban. A társadalmi rend legfőbb tárgyi biztosítéka a jogrend szilárdsága. Ezt biztosítandó, jogéletünk úgy az igazságszolgáltatás, mint a közigazgatás területén hathatós továbbfejlesztést igényel. Minden jogbizonytalanság, minden jogi rendezetlenség zavarokra vezet socialis életműködésünkben. Egyes cselekvési körökre nézve, el kell ismerünk, eddig is sok történt a jogrendezés terén, de rendkívüli helyzetünknel fogva ebben sem végezhetünk soha sem eleget és elég gyorsan. Nekünk, kik annyira meg vagyunk osztva, szét vagyunk tagolva, különösen nagy szükségünk van a minél kiforrtabb jogrendre s a minél összhangzatosabb jogéletre. Mi szükségünk van ellenben arra, hogy állami területünk különböző jogterületekre legyen szagatva s hogy az »egy és ugyanazon állami közösség« egy részének igazságügyi autonómiája arra szolgáljon, hogy magán- és büntetőjogánál fogva közelebb álljon a monarchia másik államához, mint a szent korona országai többi részéhez. Még inkább rendezésre szorul közigazgatásunk, melynek napi tevékenysége cselekvő]leg irányítván az életet, fogyatkozásai még közvetlenebbül éreztetik hatásukat. Minden újabb rendelet, szabály- vagy törvényalkotás, mely úgy a benne rejlő jogelvet világosan és határozottan juttatja kifejezésre, mind pedig a gyakorlati élet szükségleteivel számol, egy-egy lendületet ad közigazgatásunk rendes menetének s üdítőleg hat életviszonyainkra.

Ugyanilyen közszükséget képeznek az alanyi természetű reformok. A szilárd és biztos jogéletnek nemcsak a joganyag rendezettsége, de az is lényeges kelléke, hogy a jogot szolgáló szervek mindenképpen hivatásuk magaslatán álljanak. Ennek a tisztviselői kar kiváló szakképzettsége, jellemzilárdsága, a jogok, köteleességek körülhatárolása és szigorú sanctiója a főbiztosítékai. Egyetlen hatósági szerv se legyen vak eszköz, öntudatlan kerék az állami gépezetben, hanem a maga kisebb-nagyobb cselekvési körében mindenki érezze át az összesség eszményi törekvéseit és szükségleteit. A vak enge-

delmességet követelő servilismus éppoly átok és veszély, mint a teljes fegyelmetlenség. A törvény- és jogtisztelet hiánya egyaránt hiba a parancsolók és engedelmeskedők részéről; a jog és törvény ellen éppúgy vét az, aki jogtalan parancsot ad, mint aki jogtalanul tagadja meg az engedelmességet. Mindakettő egyformán az erőszak uralmát jelenti. Ez ellen nyújt különös biztosítékot a jogok és kötelességek pontos körülhatárolása és szigorú védelme (tisztviselői *pragmatica*).

A közigazgatás szabályozása keretében nagy súly keli hogy essék a bizottsági és egyéni elintézésre kerülő ügyek mikénti elosztására. Ma sok helyütt egyéni az elintézés, holott bizottsági lenne kívánatos a nagyobb körültekintés és a felelősség megosztása céljából s megfordítva ugyanezen szempontok kisebb jelentősége folytán és az ügyek gyors elintézése érdekében sok ügyre nézve az egyéni kezelés lenne kívánatos a mai bizottsági helyett. Áll ez úgy a központi, mint az autonóm, illetőleg helyi közigazgatásra.

A másik reformszempontról összeesik társadalmunk egészséges életműködésének már megjelölt harmadik főismérvével. Úgy a kormányzatban és közigazgatásban, mint társadalmunk osztályai között bizonyos *mozgékonyásra, rugalmasságra* van szükség. Ez biztosítja azt, hogy mindenki a neki megfelelő működési körbe és társadalmi elhelyeződésbe juthasson s ez teszi lehetővé, hogy akik a társadalmi elhelyezkedés szerint alsóbb helyet foglalnak el, a demokratia tiszta elvei szerint érdemeikhez képest fokozatosan feljebb juthassanak. Ma bizonyos rideg elzárkózás és merevség érvényesül, ami fölötté viaszos úgy társadalmi, mint államigazgatási szempontból. A felsőbbeknek társadalmi téren való elzárkózása az erőszakos és immorális eszközökkel való érvényesülésre vezet. Erre alább még visszatérünk. A közigazgatásnál ma a helyzet az, hogyha valaki valamiféle hivatali körbe, valamilyen »status«-ba bejutott, onnan alig vagy csak saját kárával, esetleg mások rovására van menekvése, jóllehet az a foglalkozási ág egyéniségének, képességeinek egyáltalában meg nem felelően, úgysem válhat annak valami nagy hasznára. Ebben teljesen új rendszert kell kezdenünk. Ha a lehetőség meg van adva rá, saját és mások jogainak épségben tartásával bárki szabadon cserélhesse fel működési körét az államszolgálatban is. Nagy hala-

dást jelentene már az is, ha a közigazgatási hatóságok hármaskörű fokozata végig volna járható. Kellő képesítés fenforgása esetén kívánatos volna ezenfölül a közigazgatási és bírósági személyzet kicserélésének a lehetősége.

De különösen üdvös hatású lenne az államszolgálat és törvényhozói tisztség váltakozásának megkönnyítése. Itt egészen új alapra kell helyezkedni. Ma a törvényhozói tisztséget merev ellentétbe állítjuk az államszolgálattal s ezzel vélünk számára minden más közfunctionariusnál nagyobb függetlenséget biztosítani. Pedig ennek a rideg elkülönzésnek éppen ellenkező a hatása. Ez által ugyanis a törvényhozó működése külön foglalkozássá válik, ami szükségképp következetlenségekre vezet, vagy legalább is ennek épp oly sajnálatos látszatát kelti. Mily erkölcsi biztosíték volna ez ellen, ha törvényes mód nyitná arra, hogy bizonyos feltételeknek bizottságilag megállapított fenforgása esetén, életkor szerinti fokozatokban meghatározott: minőségben, minden képviselő átléphetne a kormányzat vagy közigazgatás különféle ágazatába, s másfelől mily frissítőleg hatna a törvényhozásra, ha a kormányzat és közigazgatás kiválóbb egyéniségeinek képviselővé való megválasztása esetére pártállásra való tekintet nélkül megnyitná az út a közvetlen átlépésre. Itt a kétféle funkció lényegében rejlő elvi ellentétre szokás hivatkozni. Ez az ellentétbe helyezés nem bir komoly alappal. A törvényhozás épp úgy a közt, az államérdeket szolgálja, mint a köztisztviselő. Nem ellentétet, hanem fokozati különbséget kell itt megállapítanunk. Valahogy úgy kell felfognunk a dolgot, hogy a törvényhozás testülete a legmagasabbrendű közfunkciót végzi, s mint ilyen különös kiváltsággal, nagyfokú függetlenséggel s a lehető legszélesebb körű autonómiával van felruházva. Ezen magasabbrendű jogállapot beálltával a kisebbrendű – összes jogi tartalmával együtt – ipso iure szünetel és megfordítva. A magasabb fokú állapot tartama alatt teljesített minden cselekmény természetesen később is mindig a cselekvés időpontjában fennállt jogállapot szerint bírálendő el. A szóban forgó reform keresztülvitele ellen nem jöhet számba az az érv, hogy ennek révén a kormány bármely emberét behozhatná a képviselőházba, mert erre a kormány komoly akarata esetén ma is lehet módot találni. Viszont a reform mellett szól az a körülmény,

hogy ez által az újból meg nem választott képviselő hivatalba helyezése némi szabályozást nyerne.

Vármegyei közigazgatásunk sokat hangoztatott reformjának kérdésénél sem mellőzhető ez a szempont. Mai vármegyei életünkben határozottan felismerhető a merevség vonása. Életet, erőt kell belévinünk. A történeti múlt tisztelétét össze kell egyeztetnünk a mindennapi élet kívánalmaival. Ne feledjük, hogy vármegyei rendszerünk mai alakjában is egy hosszú fejlődés eredménye s hogy az egymásra következő korok szükségleteihez idomulva fejlődött idáig. A reform keresztülvitelénél, minden mellétekintetet félretéve, csak azt kell néznünk, hogy a nemzet erő kifejtésben gyarapodjék. Bátorság, tetterő kell a reform megtervezéséhez s a legnagyobb óvatosság és körültekintő mérséklet a kivitelhez. Mindenesetre előbb építeni kell s csak azután lehet rombolni. Socializáljuk minél jobban társadalmunkat; építjük ki, illetőleg keltsük életre minden foglalkozási ág külön önkormányzati szervezetét; igyekezzünk fokozni a törvényhatósági közönségnek a fegyelmi ügyekbe való befolyását s helyezzük e jogot legfelsőbb fokon független bíróság kezébe¹⁾: akkor nyugodtan tehetünk határozottabb lépést az állami és önkormányzati közigazgatás szervezete felé.

Az eddigiek alapján megállapíthatjuk, hogy társadalmi és államéletünk számos vonatkozásában a szabadság czégére alatt zúr-zavart találunk, rend és fegyelem czímén pedig merevséget és önkényt. *Szabadság és rend helyett chaos és merevség áll szemben egymással.* A zavart meg kell szüntetni, de a merevséget is fel kell oldani. Így születik meg az igazi szabadság, mely a fegyelmen, kölcsönös jogtiszteleten, czéltudatosságon nyugszik s melynek csak ott van igazi talaja, ahol nemcsak a fizikai és gazdasági, de a szellemi erők sincsenek lenyűgözve s emellett mégis gazdaságosan, erőpazarlás nélkül érvényesülhetnek. Ennek bekövetkezését nagyon fehartóztatják az egyoldalú, üres jelszavak, mert gátolják a szükséges reformokra nézve a helyes közvélemény kialakulását s egyszersmind megkönnyítik a kiváltságos jólétre törekvők érvényesülését. Ilyen jelszavak: a felekezetiesség, a

¹⁾ V. ö. BENKÓ: A vármegyei közigazgatás reformjának irányelvei. 110., 101-162. 1.

kizárólagos aristokratizmus vagy demokratizmus, agrár-uralom, nemzetiségi veszedelem.

A felekezetiességről már szoltunk; vegyük sorra a többit.

A XX. században nem tekinthető káros jelszónál egyé-
nek akár az aristokratizmus, akár a demokratizmus kizáróla-
gos hangoztatása. Egyedüli vezéreszmévé téve mindkettő túlzásokra vezet s zavarokat idéz elő socialis és államéletünkben, így vezethet az aristokratizmus a legridegebb elzárkózáshoz a más társadalmi osztályúakkal szemben, ami természetellenességénél fogva roppant veszélyt rejt magában. Az emberi haladás vágya, az ember lelki képességein keresztül érvényesülő természeti erő el nem fojtható. Ideig-óráig, mint minden erőhatás, feltartóztatható, de feltorlódva utóbb annál elemibb erővel tépi át a mesterségesen emelt gátakat. így kelti életre a beteges aristokratizmus a terror, az erőszak uralmát, mely állhat egyesek nihilisticus úton való érvényesülésének állandósulásából, de vezethet nagy társadalmi forradalmakra is. Az előbbi az értelmi, az utóbbi az erkölcsi erők túlsúlya mellett következik be. A szellemi fölényrel rendelkező egyesek céljaik eléréseért megsértik az erkölcsi rendet. A siker követőket vonz. így áll be azután az erkölcsi felfogás differentialódása, mely vagy az új morál uralmára, vagy pedig forradalomra vezet", ha a tömegben élő régi világnézet és erkölcsi felfogás bír túlerővel.

A demokratia túlzásai nemkülönben visszas követkemenyeket vonnak maguk után. Ily túlzás már maga a nép-souverainitas Rousseau-féle elmélete. Ez a felfogás is forradalom szülötte s magában rejti a forradalom csiráját. A népakarat nagyon határozatlan fogalom; könnyen gyúrható és alakítható. Nem erre, hanem a nép jólétét s a nemzet cultur-fejlődését szolgálni hivatott törvény és jog uralmára kell alapítani az államéletet; az ily uralmat s a nép eszményi vágyait kell táplálni az állami intézményeknek és a gyakorlati politikának. Következőleg intézményeinket nem valami homályos népakarat érvényesítéseért, hanem azért kell tovább demokratizálnunk, hogy a nemzet jobban tudjon akarni s hogy a nemzet egészének szükségletei tényleg kielégítést nyerjenek. Nyilvánvaló tehát, hogy sem az aristokratizmus, sem a demokratizmus kizárólagos elvvé nem tehető s hogy

csak a kettő compromissumában nyerhet nemzetállami létünk biztos alapot.

Az agrár-mercantil érdekelleték kiélesítése is káros jelenség, mert megbontja a közgazdasági életünk nyugodt menete és a nemzeti vagyon gyarapodása érdekében mulhatlanul szükséges összhangot. De a kiváltságra törekvők, a mercantil-sectarianusok, itt is éppúgy az ellenfélre háritják az erőszak, a kiváltságos uralom vádját, mint ahogy ez a felekezeti különbségek terén történik. Kiszínezik a mezőgazdaság javára mutatkozó előnyöket, hogy ez által annál több előny; csikarhassanak ki a maguk számára s hogy a figyelmet eltereljék a többi termelési ágak és az ezek céljaira szolgáló intézmények reformjairól. A békételeneknek két dolgot ajánlunk figyelmébe. Először, hogy teljesen érthetetlen és következtelen eljárás itt maradni azoknak, kik a hazafiságot »szenvelgésének tartják. Akiknek életcéljai csak a vagyonszerzésben merülnek ki, akik nem tudnak vagy nem akarnak az őket környező nemzeti társadalommal annyira összeforrna hogy az összesség érdekét az ő egyéni vagy osztályérdekük fölé helyezzek: azok számára nyitva áll a világ. Mért nem hagyják hát el ezt az őket érvényesülni nem engedő országot? Vagy talán mégsem oly nagyon elviselhetetlenek az itthoni állapotok? Másodszer vegyék figyelembe, hogy az industrialisálódás legfőbb akadálya nem az őstermelés favorisálásában, hanem gazdasági önrendelkezésünk hiányában rejlik. Létérdekeik védelmét tehát ne keressék az őstermelők tönkretételében, hanem a nemzeti politika őszinte, megalkuvást nem ismerő támogatásában. Álljanak egyenkint és összesen, minden fenntartás nélkül az öntudatos nemzeti politika szolgálatába, akkor mielőbb sikerülni fog gazdasági téren teljes mérvben érvényesíteni a dualisticus államjogi helyzetünkben folyó paritás elvét és ezzel biztos alapot teremtenünk az ipar és kereskedelem felvirágzására.

A nemzeti eszme szempontjából az összes divatos jel-szavak közül legkomolyabban a nemzetiségi veszélyekre való hivatkozással kell számolnunk. A nemzetiségeket azért látják sokan a tiszta nemzeti állam teljes kialakulása legfőbb akadályának, mert törekvéseikkel részben egyenesen versenyre kelnek a nemzettel s ez által nemzet és nemzetiség ellentétben

látszanak állni egymással. Pedig a kettő között tulajdonképp csak fokozati különbség van. A nemzetiség nincs a nemzet-személyiség fokán, de erre törekszik; nem rendelkezik kiforrt külön culturával s rendszerint nincs önálló politikai szervezete, de ezek is – részben be nem vallott – céljai között vannak. Más kérdés, hogy mennyi realitas fűződik e célok eléréséhez. Független az illető nemzetiség számarányától, faji, erkölcsi kiválóságától, szellemi képességeitől, külső tényezők befolyásának lehetősége esetén ezektől is, s különösen a nemzet és nemzetiség közti erőviszonyok alakulásától. Hazai nemzetiségeinknek a kiegyezést követő liberális szellem nagyon kedvezett. Ez a szellem rányomta bélyegét nemzetiségi törvényünkre is. Nemzetiségeink nem mulasztották el törvény biztosította jogaikat a lehetőségig kiaknázni. Emellett, különösen románjaink, külső támaszsal is bírnak. Újabban ugyané jelenség nyilvánulásai észlelhetők a délszláv törekvésekből folyóiban.

Mindent összevéve s a túlzó nemzetiségi törekvések ki-látásait figyelmesen vizsgálva, azt az összbenyomást kell kap-nunk, hogy a nemzetiségi jelszó csak mint komoly alapnél-küli félelem keltésére alkalmas eszköz képez fegyvert a nem-zet ellenségei kezében, hogy ezt is rosszhiszeműen használja ki a jelszavas politika s hogy az ilyen megfélemlítési törek-vésekre reagálva, önmagunk szokásos túlbecsülése ellenére ennél a mérközésnél nem értékeljük eléggé erőinket. Nemze-tiségeink az adott erőviszonyok mellett, eszélyes politika ese-tén, önmagukban nem rejtenek veszélyt számunkra. Veszede-lem erről az oldalról csak külső beavatkozás folytán érhet. A nemzetiségi kérdésben tehát legfőképp ennek megelőzésére keli fordítani figyelmünket. Ha ebben mindenkor a kellő éber-séget és cselekvés esetén a megkívánható erélyt fogjuk tanú-sítani, akkor nincs okunk hitelt adni az ilyenmő kaján vész-jóslatoknak. Az erőviszonyokat gondosan mérlegelve, a fölény érzete kell, hogy töltsön el bennünket s méltán bizhatunk abban, hogy geniusunk ereje ebben az irányban ki fogja tudni állni a legerősebb szellemi harc tüzet. Ezért ne gán-csokodjunk nemzetiségeink őszinte culturtörekvéseivel szem-ben, hanem hasson át az a biztos tudat, hogy ez a nemes mérközés nem vezethet másra, mint a nemzetiségi culturák-

nak a mi nemzeti culturánkkal kötendő frigyére. Hatatmas fellendülést fog ez jelenteni az ő számukra, de ez által egyszerűs mind a mi művelődésünk is újabb értékes vonásokkal fog gazdagodni. Ne feledjük, hogy az egyenlő jogok, törvények s az 1849-ben bekövetkezett »közös szolgaság« hatása alatt bekövetkezendőnek jelezte ezt az összeolvadást STUART MILL is.¹⁾ Hogy ez beteljesülhessen, sorakozzanak nemzetiségeink a *haladásnak* a magyar nemzeti genius lobogtatta zászlaja alá épp oly bizalommal és lelkesedéssel, mint a mily odaadással küzdöttek két évszázaddal előbb Rákóczi zászlaja alatt az emberiség másik közös ügyeért: a *szabadságért*.

Ezzel végig haladtunk a felvetett társadalmi probléma kijelölt keretein. Vonjuk le most ezek politikai tanulságait.

Alkotmányos életünk helyreállítása óta közel félszázad telt el. Ezt az időt elsősorban arra kellett fordítanunk, hogy kivívott közjogi helyzetünket minden visszafejlesztési Kísérlettel szemben megoltalmazzuk. Ez a korszak tehát, minden üdvös alkotásai mellett, legfőképp a védelem korszaka volt, melynek folyamán csak másodsorban érvényesíthettük erőnket activ irányban. A következő korszak legyen a tettek, az alkotások kora s együttérzésünk, összeműködésünk tegye lehetővé, hogy ezután erőnknek csak igen kis részét legyünk kénytelenek önvédelemre fordítani. A trivialitásig hajtogatott szállóige, hogy összeférhetetlen, egymás közt meghasonló faj vagyunk. Adjuk ennek czáfolatát leelőbb közjogi felfogásunk egységében. Nemzeti törekvéseinknek s a fennforgó erőviszonyoknak egyformán való mérlegelése élesen élénk tárja ennek az egységes felfogásnak a körvonalait. Olvadjunk össze ebben mindannyian, ne legyünk ebben semmiképp sem megingathatok s egy emberként álljon ki minden magyar az ezen felfogásba ütköző támadások ellen. A *divide et imper* a elv mindent megmentő phalanxa, mely oly sokszor tudott diadalmaskodni felettünk, törjön meg ezután nálunk ezen a ponton mindenkor.

Ez az egység, ez az összhang – leelőször ebben az egy, de reánk nézve mindent jelentő vonatkozásban – csak akkor állhat be, ha a rosszhiszeműség és gyanúsítás öldöklő mérgét magunkból kiirtva, újra felvirrad köztünk a bizalom hajnala. Mint ahogy SZÉCHENYI hirdette, ma is *hitelre* van

¹⁾ Considerations on Representative Government. Chapter XVI.

szükség, a legtisztább erkölcsi hitelre. Ez a gyúpontja mindennek, enélkül társas összeműködésről szó sem lehet, ezt nélkülözve remény sem ébredhet bennünk tartós nemzeti létre.

Igénytelen soraim megírására s éppen a most folyó politikai küzdelem napjaiban – megvallom – nekem is a kétely, a bizalom hiánya adta a kezembe a tollat. Elmélkedésem végére jutva mégis reménység tölt el, hogy vár még jövő a magyarra s hogy a politikai láthatárt borító komor fellegeket szét fogja oszlatni a *megértés* fuvalma. A mostani rendkívüli idők mindkét részen együvé sodorták a nemzet legellentéte-sebb fractióit; lehetetlen, hogy ne értsék meg s ne ismerjék el egymás nagyságát azok, kik igaz meggyőződésükkel az eddigi s az ezután következő történelmi jelentőségű események ütközőjébe állottak. Én bízom ebben a magyar faj őseréjébe vetett bizalommal s ugyanezért bízom nemzetem későbbi szebb jövőjében is. Vajha nem haladná túl erőmet, ezt a hitemet másokba is átönten.

Hítem és meggyőződésem, hogy a culturalis és gazdasági fellendülés s az erkölcsi megújulás hármasság útján haladva s meglevő jogainkból soha egy talpalattnyit föl nem adva, nincs okunk aggódni hazánk jövő sorsa felett. Ámde késlekednünk sem szabad az igazi nemzeti munka minél intenzívebbé tételével.

Higyjünk tehát és akarjunk: úgy valóra fog válni a legnagyobb magyar jelmondata s akkor a mi eszményeink sem lesznek ábrándok.³⁾

¹⁾ Egyesületünk és Szemlének programrajának egyik fontos pontját a mérsékelt haladás hirdetése képezi; de e tekintetben is sok árnyalat létezik, melyek képviselőinek, akármelyikhez tartoznak is, szólásszabadságát nem kívánjuk korlátozni. Helyet adtunk többször a radicalisabb irány szószólóinak, most a kevésbé ilyentől sem vonjuk meg a szót. Ezt a jelen cikk közlésénél különösen is szükségesnek tartjuk kiemelni.